

Drugo poglavje obravnava glino kot lončarsko surovino (v Beli krajini »brno«). Glina je raznih vrst, lončarji na jugu pravijo, da »gline ima od deset ruku«. Vsi lončarji ročnega kolesa v Jugoslaviji dodajajo glini glede na njeno sestavo stolčen kalcit, kremen, granit ali rečni pesek. Ta dodatek skoraj povsod imenujejo »vrsta«. Avtor meni, da je to skupen lončarski izraz Starih Slovanov in eden izmed dokazov, da so poznali Slovani že pred razselitvijo tudi lončarstvo in ne samo kulturo lesa. Ženska ročna keramika uporablja druge vrste dodatkov, ki imajo namen učvrstiti posodo (pleve, svinjske ščetine ipd.).

Poglavji o lončarskem orodju in o lončarski tehniki sta najboljše. Naddrobno je obdelano lončarsko kolo na ročni pogon, njega starejša oblika s dvema variantama in izpopolnjena mlajša s tremi variantami. Ti opisi so ilustrirani s skicami posameznih oblik ročnega kolesa in z zemljevidom, ki predočuje njegovo razširjenost v Jugoslaviji. Na osnovi nekih virov je izražena domneva, da je lončarsko kolo nastalo v južni Mezopotamiji ob koncu 4. tisočletja pred n. št. Nerešeno pa ostane vprašanje, kdaj in od koga so prevzeli lončarsko kolo Slovani.

Tehniko gnetenja uporablja na ozemlju Jugoslavije predvsem ženska keramika, v moškem lončarstvu pa delajo s prosto roko samo večje ovalne posode za peko jagnjet in drugega mesa. Pri lončarstvu ročnega kolesa se uporabljajo tehnike valjanja, vlečenja in sestavljanja v raznih oblikah in načinih. Vsi so natanko opisani in prikazani tudi v podobi. Enako naddrobno je obdelano tudi sušenje, pečenje in loščenje lončene posode.

Poleg opomb je razpravici pridružen še sistematičen pregled najvažnejše arheološke in etnološke literature o lončarstvu, ki bo dober priročnik za nadaljnja raziskavanja. Od slovenskih avtorjev so omenjeni Ložar, Korošec, Novak, Karlovšek, Koroščeva, Čremošnikova.

Danica Zupančič

Kojić Branimir, Seoska arhitektura i rurizam. Teorija i elementi. Grafička oprema i svi nacrti arh. Zoran B. Petrović. 4°. 204 strani z 276 skicami, načrti in posnetki. Beograd 1958.

To je visokošolski učbenik Arhitektonske fakultete univerze v Beogradu za vaško arhitekturo in rurizam. V njem avtor ob pojmu vaške arhitekture »raziskuje in rešuje vprašanja o gradnji značilnih vaških stavb, med katerimi je najvažnejša stanovanjska stavba kmečke rodbine«, hiša. Pod pojem rurizam pa združuje »posebno zvrst urbanizma, ki raziskuje in rešuje splošna vprašanja o urejevanju in gradnji vasi kot skupno vprašanje posameznega vaškega naselja z zanj značilno in ustrezno zaposlenostjo prebivalstva«. Vaško arhitekturo iz preteklosti vrednoti s skladnostjo smotrnosti, konstruktivnosti in oblikovanja, ki ne pozna izumetničevanja.

V uvodu avtor razčlenja »arhitektonsko-ruristični organizem« vasi v ognjišče, hišo, kmetijo ali dvor, v vas ali naselje in pa v širše vaško naselje z ustreznim zemljiškim okolišem ali sosesko, zasleduje splošni razvoj stavbnih oblik od kamnite bunje in lesene kolibe, zlasti po tvorivih v kamniti primorski, leseni bosenski, nabiiti vojvodinski in mešani makedonski hiši z bondrukom in opredeljuje ruristične jugoslovanske pokrajine v enote Primorja s Krasom, Gorenjskega za Alpe, nižinskega s Slavonijo in Vojvodino; nadalje v osrednjo z notranjo Bosno, Podrinjem in Sumadijo; v Pomoravlje, Kosovo in Metohijo in pa v ozemlje na jugu od Šare v Makedoniji z izročilom čifčijskih hiš in naselij. Po splošnem pogledu na notranjo opremo hiše in kuhinje z ognjiščem in pohištvom nas na kratko uvaja v sosedno kmečko hišo na Balkanskem polotoku, v Vzhodni, Srednji in Zahodni Evropi, od koder se vrne domov, da nadaljuje z obravnavo sedanjega stanja vaške arhitekture in rurizma v Srbiji.

Ustrezno namenu učbenika je delo posvečeno zlasti Srbiji s Sumadijo in Vojvodino; te pokrajine so prikazane s pregledno, podobo geografske in zgodovinske sredine s poljedelstvom in gospodarskim stanjem, migracijami in gostoto

prebivalstva, ki temelji v celoti na ekonomski ravni in na proizvodnji posameznih rurističnih območij s prometom, iz česar izhaja zgodovinska težnja po naseljevanju ob cestah in prometu nasploh, in posebni ruristični položaj planinskih naselij. Naš sedanji družbeni razvoj terja zlasti z novo agrotehniko novo ureditev, rekonstrukcijo vasi, za katero so dali v polpreteklosti pobudo že higienski zavodi, ki pa terja danes jasne poglede in metodiko v rekonstrukcijskih programih; in prav na tem je tudi težišče našega učenika.

V poglavjih o rekonstrukcijskem programu vasi izhaja Kojić z načel individualnega stanovanja, združnega gospodarstva in strnjevanja vaških naselij, zlasti v krajih s sedeži novih občin ali komun s posebnim oziranjem na družbene, kulturne in gospodarske ustanove ali zavode. Ob tem deli vaška naselja po nujnostih novega družbenega in gospodarskega razvoja v ustrezne stanovanjske predele s kmečkimi in pa strokovnimi stanovalci, prostor za razvedrilo in odmor, gospodarsko središče, kamor postavlja združno življenje, središče za kulturo in prosveto z družbenimi stavbami, zraven katerih razvija tudi samostojna prosvetna središča za zvezo z okolico, obdelovalnimi zemljišči ter komunalnimi napravami in pa središče s pomožnimi komunalnimi napravami in servisi. Za doseg tega smotra mu je osrednje vprašanje v strnjevanju in zblizjevanju zaselkov in samin ter v redčenju strnjenih naselij, n. pr. v kolonizacijskih vojvodinskih vaseh, da zagotovi potrebne površine za družbeno, prosvetno, kulturno ali fizikalno središče. Ob tem pojmuje ureditev vaških obdelovalnih zemljišč za posebno agronomsko in melioracijsko-tehnično vprašanje, tako da vključuje v rurizem zlasti promet in nova naselja v gravitacijsko enotni širši pokrajini. Tako širšo pokrajino obravnava skladno z družbenim planom regionalno planiranje na treh ravneh. Prvič s starimi zgodovinskimi, razvojno statičnimi vasm; nadalje s poudarkom na vaseh, ki so bile v polpreteklosti sedeži občin, in končno zlasti s kraji, ki so postali sedeži novih komun, kjer predvideva prihodnje komunalne centre, da strnejo družbene, kulturne, prosvetne, gospodarske, prometne, upravne in druge naprave, tako da tvorijo zvezo med vasio in mestom oziroma nivelizirajo ti dve vrsti zgodovinsko pojmovanih naselij. Komunalno središče združuje v svojem programu naselje za svoje nameščence, upravne stavbe za občino, pošto in milico, kulturo in prosveto s šolami, kulturni ali zdravstveni dom, gospodarstvo z agronomsko ali sadjarsko postajo, drevnico, silos za žito, skladišča za sadje in zelenjavo, mlekarno, traktorsko postajo, trgovino, obrtne delavnice in tržišče za krajevne potrebe, prometno postajo, okrepčevalnice, fizikalno središče, zelenila, igrišča in pa rezervate za krajevno industrijo. V povečanju in izgradnji komunalnih središč v novih sedežih komun vidi Kojić poglavito ruristično in arhitektonsko nalogo, ki bi morala tudi pobuditi regionalno občinsko načrtovanje in hkrati regionalni študij in dokumentacijo s smotrom, da geografsko, demografsko in tehnično prouči določeno občinsko območje, njegove površine, kulture tal, stanovanjske in gospodarske stavbe, prometne mreže in prometna središča, da bo pravi temelj agronomu, ekonomistu ali konservatorju za ustrezno pripravo rurističnega programa, ki bo mogel upoštevati prihodnji podeželski oziroma vaški razvoj v prometu, izrabi zemljišč za kulture tal in ob tem tudi za oblikovanje ustreznega komunalnega središča na sedežih komun.

Kojićev učbenik je uvod v rurizem, se pravi v načrtovanju podeželja poljedelskega značaja, manj pa v podeželsko arhitekturo. Spremljajo ga številne grafične priloge in zaključuje ga bibliografija poglavitnih spisov iz literature, tako da za srbsko območje razširja delo, ki ga je pri Slovencih opravil M. Mušič z Obnovo slovenske vasi 1947. V Kojićevem delu zelo pomanjkljivo zastopa Slovenijo Gorenjsko z Bohinjem in Bledom, ki sta pa le deloma kmečka; saj sta Srednja vas in Stara Fužina po svoji preteklosti v veliki meri rudarski naselji, medtem ko je postal Bled v zadnjih dveh rodovih turistično središče, tako da je z njimi Kojić postavil posebna in ne splošna vprašanja podeželske arhitekture.

Franjo Baš